

ЖЕВГЕИЈ РЕТЯОВ

МОЈ
ПРИАТЕЛ

ИЕ

КТО ЧУДАК?

ГДЕ ЧУДАК?

ЕВРОПА

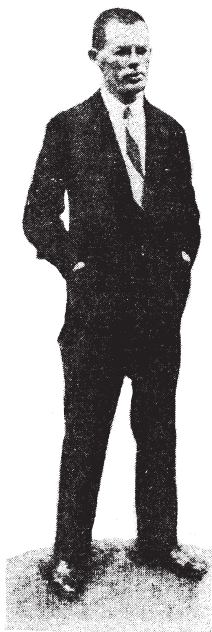
**MŮJ
PRIATEĽ**

ЈЭВГЕМЈ РЭТЯОВ

МОЈ
ПРИАТЕЛ
ИЛФ

EUROPA

Slovak edition © Vydavateľstvo Európa, s. r. o., MMVI
Translation © Ivana Kupková, MMVI
Preface and Selection © Valerij Kupka, MMVI
Cover design and illustrations © Martin Šútovec, MMVI
First Slovak Edition

www.Europa.LCA.sk

ISBN 80-89111-12-2

Kniha vyšla vďaka finančnej podpore Ministerstva kultúry
Slovenskej republiky.

Na úvod

Táto kniha nie je román, ktorý Jevgenij Petrov nestihol napísať o svojom spoluautorovi Iljovi Ilfovi. Jej zostavovateľke Alexandre Ilfovej, dcére Ilju Ilfa, sa však kombináciou poznámok a náčrtov Jevgenija Petrova, spomienok súčasníkov Ilju Ilfa, literárnych kritik, fragmentov ohlasov z dobovej tlače a dokumentov zo štátnych archívov i z osobného archívu zostavovateľky podarilo splniť sen Jevgenija Petrova o knihe, ktorá by zachytávala desať rokov jeho jedinečnej spolupráce s Ilfom, „o Ilfovi, jeho živote a smrti“. Táto kniha predstavuje výber z ruského originálu – je to výber toho najpodstatnejšieho, čo charakterizuje spoluprácu dvoch výnimočných autorov a dobu, v ktorej žili.

Valerij Kupka

KON
CEPT
TV

KONCEPT PRVÝ

Strojepis so vsuvkami napísanými ceruzkou a atramentom

MÔJ PRIATEĽ IL'A PLÁN

Zoznámenie s Il'fom. Gudok.¹

J. OLEŠA: Il'f prišiel do Moskvy roku 1923. Bývali sme v jednej izbe. Bola to izbička pri tlačiarni novín Gudok na Stankevičovej ulici. Pracovali sme v novinách Gudok.

O Il'fovi, s. 29.²

Jurij Karlovič Oleša (1899 – 1968) – prozaik, dramatik. Od roku 1916 bol aktívny v literárnom živote Odesy, člen Kolektívu básnikov. Od roku 1922 žil v Moskve, spolu s Il'fom pracoval v novinách Gudok pod pseudonymom Zubilo (Dláto), rovnaký názov mala aj jeho básnická zbierka (1924). V časopise Krasnaja nov³ publikoval román Závist' (Zavist', 1927), ktorý uviedol jeho meno do literatúry. Je autorom rozprávky Traja tučniaci (Tri tolstáka, 1928), poviedok, hier Sprisahanie citov (Zagovor čuvstv, 1929) a Zoznam dobrých skutkov (Spisok blagodejanij, 1931).

V. KATAJEV: Medzi mladými ľuďmi, ktorí prišli z juhu [z Odesy] do Moskvy za slávou, bol aj náš spoločný priateľ, človek pozoruhodný v mnohých ohľadoch. Bol až do špiku kostí produktom západnej, predovšetkým francúzskej kultúry, najnovšieho francúzskeho umenia – maliarstva, sochárstva, poézie. Akosi sa mu podarilo oboznámiť sa s Apollinairom, o ktorom sme my... nemali ani potuchy. V celom jeho výzore bolo niečo neprekonateľne západné. Obliekal sa ako my všetci: ako Boh dal. No napriek tomu očividne vynikal. Ešte aj tá najobyčajnejšia čiapka z trhu nadobudla na jeho hlave parížsky vzhľad a cviker bez rámu, ktorý mu sedel na čudnom nose a sem-tam akoby sa skepticky zaligotal, a jeho pery černoškého vzhľadu so slabým čučoriedkovým nádychom boli natoľko kozmopolitické, že bolo veľmi ťažké považovať ho za prostého sovietskeho občana.

... Oblúbili sme si ho, ale nijako sme nevedeli určiť, čo vlastne je: básnik, prozaik, pamfletista, satirik? Vtedy ešte neexistoval pojem esejista. V každom prípade bolo jasné, že patrí k ľavému krídlu, možno dokonca ku kubofuturistom. Vždy sa nad ním vznášalo niečo majakovskovské. Vedeli sme o jeho kritickom zmýšľaní a vycibrenom vkuse a potajomky sme sa ho aj trochu báli, hoci on svoje pichľavé názory vyslovoval veľmi zriedka, v podobe krátkych pohotových poznámok, vždy veľmi presných, originálnych a často zdrvivých. Bol mu vlastný aforistický štýl.

Raz sa dal prehovoriť a prečítal nám niekoľko svojich „opusov“. Ako sme predpokladali, bolo to niečo medzi voľným veršom, rytmizovanou prózou, pôvabnou impresionistickou slovnou maľbou a krátkymi filozofickými úvahami. Skrátka, bolo to niečo veľmi svojrázne, ničomu nepodobné, ale veľmi plastické a pôsobivé, niečo, čo nemá nič spoločné s cvičeniami provinciálnych dekadentov.

... Dokážete si predstaviť, čo námahy dalo nájsť mu v Moskve prácu. Uverejnenie jeho vecí, samozrejme, vôbec neprichádzalo do úvahy. Poriadne som sa natrápil, kým som dostal na prvý pohľad šialený nápad zaviesť ho do novín Gudok, aby tam požiadal o prácu.

- A čo vie robiť? - spýtal sa zodpovedný tajomník.

- Všetko a nič, - povedal som.

- Pre železničiarске noviny je to trochu málo, - odpovedal zodpovedný tajomník, legendárny Avgust Potockij...

- Láskaovo mi prepáčte, - obrátil sa k môjmu priateľovi, ktorého som k nemu priviedol, - ale ako ste na tom s pravopisom? Viete gramotne podať svoje myšlienky?

Na priateľovej tvári sa zjavili flaky. Bol veľmi samolúby. Ovládol sa však a s prižmúrenými očami povedal:

- V podstate píšem bez gramatických chýb.

- Berieme vás teda za korektora.

Byť korektorom znamenalo uvádzať pologramotné a strašne dlhé listy železničiarov, ktoré prichádzali do redakcie, do publikovateľnej podoby.

Korektori stáli na najnižšom stupni redakčnej hierarchie. Ich materiály boli sádzané petitom na poslednej strane, takzvanej štvrtej stránke; ďalej už nasledovali vari len odchody a príchody vlakov a úmrtné oznámenia.

Priateľovi odovzdali kôpku listov, krížom-krážom popísaných atramentovou ceruzou. Priateľ sa k týmto nečitateľným čarbaniciam postavil veľmi zodpovedne. (...) Korektori sa zvyčajne obmedzili na to, že opravili gramatické chyby, list skrátili a upravili ho do jednoduchej formy krátkeho novinového článku.

Môj priateľ to urobil inak. Vylúpil z listu jeho podstatu a vytvoril úplne nový publicistický žáner – niečo ako prozaický epigram s rozsahom najviac desať až pätnásť riadkov v dvoch stĺpcoch. Ale akých riadkov! Boli jednoduché, zrozumiteľné, aforistické, a zároveň distingvovane krásne a čo je hlavné, plné takého humoru, že doslova o niekoľko dní sa štvrtá stránka, ktorú dovtedy nikto nečítal, zrazu stala najobľúbenejšou a najvýznamnejšou.

Ostatní korektori okamžite v rámci svojich daností prevzali priateľov vynikajúci štýl a začali ho napodobňovať. Takto vznikla celkom nová škola „úpravárov“, ktorá postúpila na vyšší stupeň novinárskej hierarchie.

Bola to malá novinárska revolúcia.

Starí novinári dlho spomínali na nenávratne vzdialené zlaté dni vychýrenej štvrtej stránky novín Gudok.

Hoci tvorca tohto novátorského publicistického štýlu nakoniec zostal v tejto sfére neznámy, o niekoľko rokov sa ako jeden z autorskej dvojice spolu s mojím milým bratom stal svetoznáмым...

Moja diamantová koruna, s. 138 – 141.⁴

S. GECHT: Spočiatku býval [Il'f] v Myľnikovej uličke, vo štvrti Čistyje prudy, u Valentina Katajeva. Spal na dlážke, na novinách... V lete 1924 redakcia novín Gudok dovolila Il'fovi a Olešovi ubytovať sa v kúte typografickej dielne tlačiarne za rotačným strojom.

A. ERLICH: ... Začiatkom dvadsiatych rokov sa v zostave novín Gudok ako v žiadnych iných novinách ocitlo veľa mladých talentovaných literátov – M. Bulgakov, V. Katajev, J. Oleša, L. Slavin, S. Gecht, L. Sajanskij, I. Il'f, J. Petrov, B. Pereľošin, M. Štich, A. Kozačinskij, K. Paustovskij...

Učil nás život, s. 39.⁵

Valentin Petrovič Katajev (1897 – 1986) – novinár, básnik a prozaik, satirik. Starší brat Jevgenija Petrova. Narodil sa v Odesse. Roku 1919 bol účastníkom občianskej vojny, v tom istom roku viedol satirické okienka v odeskej pobočke ROSTA (Rossijskoje telegrafnoje agentstvo – Ruská telegrafná agentúra), roku 1920 pracoval v JugROSTA v Charкове. Od roku 1922 žil v Moskve. Pracoval ako novinár (Gudok), potom sa začal venovať literárnej činnosti. Stal sa známym najmä vďaka satirickej novele Defraudanti (Rast-ratčiki, 1926) – karikatúre na obdobie NEP-u. Úspešná bola aj jeho hra Kvadratura kruhu (Kvadratura kruga, 1928), napísaná v žánri komédie omylov.

Vymýšľame témy pre Smechač.⁶

Cesta na Kaukaz. Bratia Rozanovovci. Zelený mys. Vostrikov a Krivickij.

Čudné priateľstvo.

Iľf sa bál, že na lodi bude vracat'.

Ako Iľf čítal – rýchlo obracal strany, lebo mal akýsi cit pre to, čo môže preskočiť. Mal rád kompletne ročníky starých časopisov. Uzavretý, hanblivý, na prvý pohľad namyslený človek.

A. ERLICH: Príručky, memoáre ministrov, staré ilustrované časopisy z čias Búrskiej vojny či Sevastopoľskej bitky – všetko bolo preňho zaujímavé, všade dokázal nájsť zrnká užitočných informácií.

Začiatok cesty, s. 126.⁷

Aron Isajevič Erlich (1896 – 1963) – prozaik, kritik, novinár. Publikoval od roku 1926. Je autorom početných poviedkových kníh.

S. GECHT: Na našich prechádzkach po Moskve rád kupoval staré časopisy na starinárskom trhu pri Čínskom múre. Mal kompletne ročníky satirickej Iskrý zo šesťdesiatych

rokov, Satirikonu, kolekciu drevorytových jarmočných obrázkov, zborníky Arkadija Averčenko a ďalších humoristov. Keď sa na trhu trochu pohrabal, podarilo sa mu kúpiť protokoly komisie pre vyšetrovanie činnosti cárskych ministrov či knihu o Jutskej bitke.

Sedem stupienkov, s. 112.⁸

Semion Grigorievič Gecht (1903 – 1988) začal publikovať v Odeze. Od roku 1923 pracoval v moskovských novinách Gudok spolu s Olešom, Bulgakovom, Ilfom a Paustovským. Písal poviedky, novely, romány a eseje. Bol obeťou Stalinovej svojvôle – dlhé roky strávil na severe Ruska.

Strašný byt pri Sretenskej bráne. V noci po chodbe prerobenej na kuchyňu behali potkany. Zámočník inteligent.

A. ERLICH: Ilf mal izbičku, ale nebýval tam sám. V susedstve býval nejaký nadšený mechanik, ktorý skupoval na Sucharevskom trhu všemožný kovový odpad a s veľkým rachotom si vo svojej izbe montoval motorku. Petrov nemal žiadnu izbu a dočasne nocoval u brata.

Začiatok cesty, s. 129.

Ako sa odznova utváral bežný život zničený revolúciou. Namiesto morálky – irónia. Pomohla nám prekonať tú porevolučnú prázdnotu, keď nebolo jasné, čo je dobré a čo zlé.

Začíname písať 12 stoličiek.

Večery v prázdnom Paláci práce⁹. Netušili sme, čo z toho nakoniec bude. Chvíľami som zaspával s perom v ruke. Prebúdzať som sa od hrôzy – na papieri predomnou bolo niekoľko obrovských krivých písmen. Takto zrejme vyzerali písmená Čechovovho Váňku, keď písal list „dedkovi na dedinu“. Ilf sa prechádzal po úzkej redakčnej miestnosti štvrtej stránky. Niekedy sme písali v kancelárii odborov.

Hádam raz príde chvíľa, keď dokončíme rukopis a povezieme ho na saniach. Bude snežiť. Aký to musí byť skvelý pocit – práca je dokončená, nemusíme už nič robiť.

PAUSTOVSKIJ: Pred revolúciou bol v Paláci práce náleznec – útulok pre siroty a opustené deti z celého Ruska, založený známym osvietencom Beckým ešte za Kataríny Druhej... Bol to obrovský dom, nekonečný ako oceán, so stovkami miestností, s nespočetnými priechodmi, odbočkami a chodbami, železnými schodiskami, zákutiami vzbudzujúcimi strach, veľkolepými sálami a dokonca s bývalým domovým chrámom.

Štvrtá stránka, s. 84 – 85.¹⁰

Konstantin Georgijevič Paustovskij (1892 – 1968) – prozaik. Počas občianskej vojny žil v Kyjeve, v Odese a na Kaukaze. Od roku 1923 pracoval v Moskve. Je autorom noviel, poviedok, autobiografickom Príbehu o živote (Poveš' o žizni), historicko-biografických esejí.

N. ROGINSKÁ: V Moskve autori pracovali buď v Ilfovom byte (jedna izba v komunálnom byte na Sojmonovskej ceste), alebo v Petrovovom. Román dokončovali u Petrova. Pracovali celú noc. Ilf sa vrátil domov nadránom. ... Zobudila som sa na to, že hovorí sestre: „Dlho sme sa so Žeňom hádali, čo bude lepšie – podrezať Ostapa Bendera britvou alebo ho zadusiť, a rozhodli sme sa, že podrezať!“

Spomienky švagrinej, s. 10.¹¹

Nadežda Nikolajevna Roginská (1908 – 1994) – Ilfova švagrína.

Ostapa sme vymysleli ako vedľajšiu postavu. Mali sme preňho len jednu frázu: „Kľúč od bytu, kde držím peniaze.“ Počuli sme ju od jedného nášho známeho, ktorého sme potom zobrazili v postave Umorenkova. Bender však postupne začal prekračovať medze, ktoré sme mu určili, a nadobúdať čoraz väčší význam. Čoskoro sme si s ním nevedeli dať rady.

S. GECHT: Prototypom jednej z postáv románov Ilfa a Petrova, vtipkára Umorenkova bol M. Gluškov. Ilf a Petrov ho nazvali... neznámym géniom, ktorý „vyrábal mesačne

najmenej šesťdesiat prvotriednych žartov¹². Všetci ich s úsmevom opakovali.

Sedem stupienkov, s. 116.

Michail Alexandrovič Gluškov pracoval v novinách Gudok. Roku 1936 jeho vtípkovanie skončilo zatknutím a vyhnanstvom. Raz sa jeden novinár odvolal na názor svojho brata, ktorý pracoval na Lubianke¹³. „... Poznáme my toho vášho brata!“ vykrikol z miesta Gluškov. Tento vtíp zostal nepochopený. Gluškov sa z vyhnanstva vrátil o dvadsať rokov a dva roky nato zomrel.

V. O. Roskin uvádza vo svojich spomienkach ako jedného z mála ľudí, ktorí vstúpili do slovnej polemiky s Majakovským a vyšli z nej so ct'ou, „novinára Gluškova“, „s ktorým sa Majakovskij stretával v rôznych redakciách a najmä pri biliarde“. (Literaturnoje obozrenije¹⁴, 1993, č. 6, s. 27.)

Spor, či zabiť Bendera alebo nie. Losovanie. Potom sme sa nad naším hrdinom zľutovali. V Zlatoťelati sme ho vzkriesili s istými výčitkami svedomia.

Keď sme román dokončili, vložili sme ho do úhladného fascikla a na vnútornú stranu obalu sme nalepili lístok: „Nálezcu prosíme o vrátenie na takú a takú adresu.“ Bolo to zo strachu o dielo, ktorému sme venovali toľko síl. Do tejto prvej knihy sme predsa dali všetko, čo sme vedeli. V podstate jej však ani jeden z nás nepripisoval žiadnu umeleckú hodnotu a keby niektorý zo spisovateľov, ktorých sme si vážili, povedal, že tá kniha je zlá, pravdepodobne by sme sa ani neodvážili dať ju do tlače.

30 dnej.¹⁵ Reginin, ktorý vždy žiadal, aby sa vyčiarkol jeden riadok a dopísala jedna strana.

30 dnej – moskovský literárny mesačník, založený roku 1925. Roku 1930 bol šéfredaktorom I. I. Ionov, vedúcim redakcie bol V. A. Reginin.

Vasilij Alexandrovič Reginin (1883 – 1952) pracoval v redakciách odeských novín, bol pri založení časopisov *Smečač*, *Čudak*, *30 dnej*. Roku 1930 začal v časopise *30 dnej* uverejňovať román *Dvanásť stoličiek*, napísaný vtedy neznámymi autormi.

Prvá recenzia vo Večerke.¹⁶ Nedosiahli sme úroveň... <nečít.>

A. ILFOVÁ: Kniha, napísaná roku 1927 a vydaná uprostred roku 1928 (paralelne s vydaním v časopise *30 dnej*), sa stretla s priaznivým ohlasom u čitateľov a takmer žiadnym záujmom kritiky. Noticka vo Večernej Moskve (21. septembra 1928) bola napísaná štýlom, ktorý autori knihy neskôr nazvali „rana šablou po šiji“. „Román sa číta ľahko a veselo,“ napísal recenzent L. K., „zároveň však unavuje... Unavuje preto, lebo aj keď sa vysmieva z nezmyselnosti súčasného života a ironizuje všelijakých predstaviteľov malomeštiactva, nedosahuje úroveň satiry... Autori si nevšimli skutočný život, v ich postrehoch ho nevidia.“

V tom istom roku Georgij Blok napísal, že táto kniha je „hračka, ktorá sa ľahko číta, v ktorej je posmeškárstvo zmiešané s anekdotou... Sociálna hodnota románu je bezvýznamná, umelecká kvalita nízka.“ (G. Blok: *Ilja Il'jef [sic!]* a Jevgenij Petrov. In: *Kniga i profsojuzy*¹⁷, 1928, č. 9, s. 57 a 63.)

Cesta do zahraničia. Il'f zostal doma. Šľachetný človek¹⁸ napísaný za šesť dní.

Il'f zbožňoval nových známych a dokonca sa zvykol vnucovať na návštevu, ale priateľstvo udržiaval len vtedy, keď sa presvedčil, že je to zaujímavý človek. Posledná známosť – plukovník Fiodorov. Telegram.

A. ILFOVÁ: V máji 1936 sa Il'f na liečenie v sanatóriu NKVD v Koreize zoznámil s Nikolajom Nikolajevičom Fiodorovom, ktorý mu bol sympatický. Lenže... Plukovník (alebo major? „Majorovi štátnej bezpečnosti od čatára krásneho písomníctva“?) odcestoval skôr a začal Il'fa zasypávať listami a telegramami a vtedy sa u Il'fa začínajú objavovať zápisky:

- To vy ste súdruh Il'fuk?

- Áno, ja.

- Máte telegram.¹⁹

... Neznášam humor v telegramoch.

Telegram som roztrhal na márne kúsky.

„Naša spoločná plavba na Koreize,“ napísali mi.

Plukovníkovi to však nestačilo: v liste Il'fovi z 26. 9. 1936 znova spomína „naša spoločná plavba na Koreize“.

Požičiaval si navždy cudzie knihy, ale od neho si ľudia takto požičiavali ešte viac.

Rád sa obdivoval v zrkadle, keď ho nikto nevidel. Niekedy sa vyžíval v košeliach, inokedy zasa v kravatách.

Záľuba tohto mimoriadne mierumilovného človeka v literatúre o vojenskom námorníctve.

- Nie, nie, my nezomrieme v posteli.

Nadšenie fotografovaním, ktoré zdržalo dokončenie Zlatého telaťa o rok.

Ako sa Il'f ulieval. Trpel som ako Othello. A občas som ho pri ulievaní prichytil. Moje utrpenie. Raz som si dokonca sadol a napísal niekoľko deprimujúcich strán o tom, aké ťažké je pracovať vo dvojici. A teraz sa idem takmer zbláznit' z duchovnej samoty. Nanovo som prežil Il'fovu smrť na parníku Daľstroj.

N. ROGINSKÁ: [Petrov] Bol to veľmi veselý, milý človek, veľký pracant. Pamätám sa, ako skormútene hovoril: „Il'a, Il'a, poďme pracovať, poďme pracovať!“, keď sa Il'fovi z nejakého dôvodu veľmi nechcelo venovať práci.

Spomienky švagrinej, s. 10.

a) Časopis Čudak. Bolo to veľmi hlúpe. Sedeli na schôdzi a hovorili: „Je Shakespeare čudák? Samozrejme, že je. A Puškin? No, to je samozrejme.“ Ale práca im šla dobre.